

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

КЛАСТЕРИ ЯК ОПТИМАЛЬНА ФОРМА ДЛЯ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ CLUSTERS AS THE OPTIMAL FORM OF THE TOURISM INDUSTRY

УДК 332.1

Карамушка М.В.

к.т.н., доцент кафедри економічної кібернетики та управління проектами Херсонський національний технічний університет

Дурнов Е.А.

аспірант Херсонський національний технічний університет

У статті проаналізовано вплив географічного розташування країни на розвиток туристичного комплексу та транспортної системи. Обґрунтовано ефективність упровадження кластерних моделей для підвищення конкурентоспроможності регіону.

Ключові слова: кластер, кластерна модель, регіон, конкурентоспроможність, туристично-рекреаційний комплекс, транспортна система.

В статье проанализировано влияние расположения страны на развитие туристического комплекса и транспортной системы. Обоснована эффективность внедрения

кластерных моделей для повышения конкурентоспособности региона.

Ключевые слова: кластер, кластерная модель, регион, конкурентоспособность, туристическо-рекреационный комплекс, транспортная система.

The article offers an analysis of the country's location's influence on the development of the touristic complex and the transport system. A basis is provided for the efficiency of integrating cluster models for increasing the region's competitiveness.

Key words: cluster, cluster model, region, competitiveness, touristic-recreational complex, transport system.

Постановка проблеми. Одним із заходів для покращання конкурентоспроможності та швидшого розвитку економіки окремих регіонів та країни в цілому є створення економічних кластерів. Метою даної статті є аналіз можливості створення економічних кластерів в Україні та визначення сприятливих факторів та перешкод для їх впровадження. У розвинених європейських країнах кластерна модель вже підтвердила свою ефективність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уважається, що кластерна теорія була запропонована А. Маршаллом, а термін «кластер» було введено у ХХ ст. М. Портером. За його визначенням, кластер – це сукупність горизонтальних (спільні клієнти, технології, посередники) чи вертикальних (покупець – постачальник) взаємозв'язків.

Питанням розвитку економічних кластерів були присвячені публікації К. Адамова, Ю. Арутюнова, А. Александрової, Е. Белякової, Ю. Ковальова, І. Пилипенка, українських учених-регіоналістів: К. Андрющенка, М. Войнаренка, Л. Гонтаржевської, В. Бондаренка, О. Дейнеки, В. Демченка, О. Крайника, Н. Мартишенка, Д. Стеченка, С. Соколенка, А. Требуха. Результатом їхніх досліджень стали сформовані об'єкти кластерних угруповань (природної чи культурної спадщини, освітніх установ, об'єктів туристичної інфраструктури, проектних і наукових організацій), аргументовано доведено роль та місце кластерів у розвитку регіональних економічних (у т. ч. туристичних) систем; місце та значення персоналу в організації роботи кластерів, органів місцевого самоврядування тощо.

Постановка завдання. Економіко-географічне положення – це сукупність просторових зв'язків

певного економічного об'єкта (країни, району, міста, підприємства) з іншими об'єктами, що знаходяться поза його межами (транспортними шляхами, родовищами корисних копалин, промисловими базами тощо), взаємодія з якими для нього істотна нині чи буде такою в майбутньому.

Актуальність теми визначається тим, що у наш час туризм став одним із найприбутковіших видів бізнесу у світі.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними Всесвітньої туристської організації (ВТО), туризм використовує приблизно 7% світового капіталу, на нього припадає 11% світових споживчих витрат і він дає 5% усіх податкових надходжень. Дуже важливо розвивати туристичну галузь невеликих територій, що забезпечує приплив фінансів і самофінансування галузі в майбутньому. Також слід відмітити, що за наявності природних рекреаційних ресурсів, які зазнали відносно невеликого антропогенного впливу і добре зберегли рекреаційну здатність, Україна належить до перспективних країн із розвитку туристично-рекреаційної галузі. Для більш зручного пересування в межах країни та розвитку інших галузей, які потребують перевезення, необхідний розвиток транспортної системи.

Одним із заходів для покращання конкурентоспроможності та швидшого розвитку економіки країни є створення кластерів.

Кластерний підхід – це насамперед нова управлінська технологія, що дає змогу підвищити конкурентоспроможність як окремого регіону або галузі, так і держави в цілому.

В огляді Європейської економічної комісії ООН (ЄЕК ООН) 2008 р. «Підвищення інноваційного

рівня фірм: вибір політики і практичних інструментів» як основні характеристики кластерів виділені:

- географічна концентрація;
- спеціалізація;
- множинність економічних агентів;
- конкуренція і співпраця;
- досягнення необхідної «критичної маси» у розмірі кластера;

- життєздатність кластерів;
- залучення в інноваційний процес.

Поглядаючи на досвід розвинених європейських країн, можна побачити, що кластерна модель уже підтвердила свою ефективність. Разом із тим реалізація ідеї створення кластерів в Україні не така проста, як здається.

Перш ніж судити про те, чи варто впроваджувати кластерну модель на території України і як це зробити, потрібно розібратися в самому понятті. Кластер як поняття – це форма організації території. З економічної точки зору це об'єднання підприємств, підприємців та інших одиниць для створення «технологічного коридору».

«Технологічний коридор» – це випуск товарів і послуг високої якості протягом усього ланцюжка, від сировини до готового продукту. Такий випуск конкурентоспроможних товарів і послуг на певній території може бути формою кластеру.

Щодо принципів підвищення конкурентної спроможності території також відзначимо, що кластерний підхід допомагає об'єднати зусилля влади, бізнесу, науки та громадськості для вироблення максимально ефективної стратегії розвитку сільської території, а також, використовуючи модель соціально-економічного кластера, вирішити всі соціальні проблеми території завдяки реалізації успішних проектів.

Окрім того, цей підхід також розглядає сферу освіти, охорони здоров'я та культури як частину виробничого процесу.

Конкурентоспроможність території залежить від конкурентоспроможності товарів і послуг, які повинні базуватися на цих технологічних коридорах. Недостатньо просто підтримувати існуючі виробництва, необхідно впроваджувати науково-технічні інновації, залучати висококваліфіковані кадри і підвищувати ефективність виробничої сфери.

Головним аспектом існування кластерів стане підвищення економічної конкурентоспроможності території, забезпечення випуску технологічно якіс-

ної продукції, забезпечення людей новими робочими місцями і підвищення якості життя в цілому. Іншим аспектом упровадження кластерної системи виробництва є виклик глобальності: якщо сьогодні не підняти економіку країни і не вивести її на новий технологічний рівень, то незабаром вироблені нами товари просто залишаться за бортом і не будуть мати інтересу у покупця. Таким чином, будь-які сумніви з приводу необхідності впровадження економічного нововведення на території України розсіюються, і виникає питання, як впровадити таку схему на практиці.

Дослідивши всі теоретичні аспекти, економісти перерахували основні труднощі, з якими доведеться зіткнутися на шляху реалізації цієї мети. Для успішного розвитку кластерних структур необхідна наявність п'яти складників (рис. 1).

Перша з них – це ініціатива створення такої структури, яка повинна виходити від досвідчених, активних і впливових людей. У даному разі можлива ініціатива, яка виходить від підприємців (знизу), які готові об'єднатися для захисту своїх економічних інтересів, або з боку влади (зверху).

Друга складова частина економічного кластера – це інновація, наявність нових ідей і підходів до розвитку структури. Інновації дадуть змогу створити новий високоякісний і конкуруючий на ринку товар, який буде мати попит. На території регіону є конкурентоспроможна продукція, і, на думку фахівців, ситуація в переробних підприємствах не настільки погана, як це показується.

Третя складова частина – це інформація, знання, а також прозорість, відкритість і необмежений доступ до знань. Для забезпечення цієї складової частини є науковий резерв і кадровий потенціал науковців, але доступ до інформації на сьогоднішній день є недостатнім, незважаючи на наявність Інтернету і розвиток інформаційної сфери в цілому.

Четвертий складник – це інтеграція (використання нових кластерних технологій) за підтримки науки і підтримки з боку влади.

І п'ята, найголовніша складова частина – це наявність інтересу. Щоб підприємства та інші організації погодилися брати участь у створенні кластера, необхідна наявність інтересу, насамперед економічного. Цей інтерес має бути довгостроковий, тому що кластер є комплексною структурою і довгостроковою освітою.

На сьогоднішній день підприємці незалежні один від одного, і для того щоб показати вигоду об'єднання в кластери, потрібна серйозна пропаганда, тому що питання податкових чи інших пільг поки не обговорюється. Крім усього іншого, для вті-

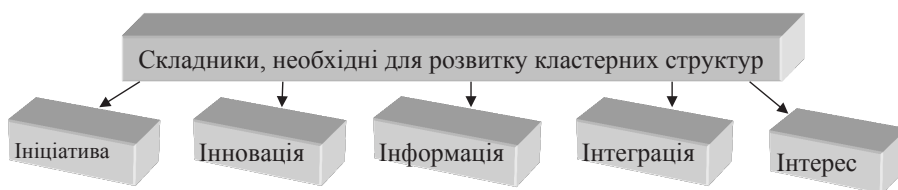

Рис. 1. Складники, необхідні для розвитку кластерних структур

лення кластерної моделі регіональної економіки потрібні базові підприємства, які стануть основою моделі, потрібні конкретний практичний досвід і відповідний кадровий резерв, якого на даний момент мало. У розпорядженні практиків відсутня методика практичного створення кластерів (тільки загальні терміни і загальні рекомендації), відсутній тісний зв'язок із зарубіжними партнерами, якість бізнес-клімату низька, немає чіткого законодавчого підходу у визначенні кластерних моделей, а також окремих преференцій для її учасників і слабо розвинена транспортна інфраструктура, що є суттєвим негативним моментом. Окремим спірним моментом є психологічна готовність місцевих підприємців до кооперації. Але найголовніше, що варто підкреслити, – незважаючи на велику кількість перешкод і недоробок, ідея впровадження кластерної моделі економіки, наприклад туристичних, виробничих, енергетичних кластерів, є можливою і потрібною за умови глобальної підтримки на рівні регіональної та державної влади, а також громадян міста.

Основними проблемами, які перешкоджають масштабному та ефективному використанню кластерних технологій в Україні, є:

- недостатнє інформаційне забезпечення створення та функціонування кластерів;
- відсутність ефективної державної політики щодо реалізації кластерних проєктів;
- відсутність належного досвіду малих та середніх підприємств об'єднуватись у великі ефективні виробничі системи,
- незначний досвід функціонування кластерів у країні в цілому;
- слабкий розвиток інституційного середовища підтримки бізнесу та підтримки впровадження інновацій;
- недостатній рівень інвестиційної привабливості регіонів;
- відсутність належної ефективної співпраці між місцевими органами влади, бізнесовими структурами та освітньо-науковими закладами;

– нестача підготовлених фахівців із питань кластерних організаційних технологій;

– відсутність ефективної методологічної бази, яка забезпечує впровадження кластерних технологій.

Для вирішення даних проблем у країні потрібно створити сприятливий інноваційний клімат, що дасть змогу включити інноваційну сферу в ринкові відносини. Доцільно розробити стратегію розвитку кластерів на рівні держави, докласти багато зусиль до популяризації кластерної концепції для покращання концептуальних економічних та методологічних знань про кластери. Успішна реалізація кластерної політики можлива через вирішення таких завдань: створення передумов для швидкого й ефективного впровадження технічних новинок у всіх сферах діяльності; забезпечення структурно-технологічної перебудови як на рівні окремих підприємств, так і економіки в цілому; збереження і розвиток стратегічного науково-технічного потенціалу в пріоритетних напрямках розвитку; визначення пріоритетних напрямів розвитку досліджень та розробок і забезпечення їх державного фінансування; заміна існуючої науково-технічної структури мобільними асоціаціями у вигляді малих інноваційних фірм, консалтингових компаній, тимчасових творчих колективів та інших гнучких форм діяльності.

У сучасній економіці кластери стають однією з найбільш ефективних форм інтеграції фінансового та інтелектуального капіталу, що забезпечує необхідні конкурентні переваги. Кластери є ефективним інструментом розвитку окремих територій і регіонів, що сприяє підвищенню загальнонаціональної конкурентоспроможності.

Виходячи з географічного положення, соціального й економічного стану міста, у ньому можна розвивати такі види в'їзного туризму (рис. 2).

Таким чином, особливість економіко-географічного розташування, розвинена транспортна мережа, природно-кліматичні умови, наявність історико-культурних пам'яток створюють сприят-

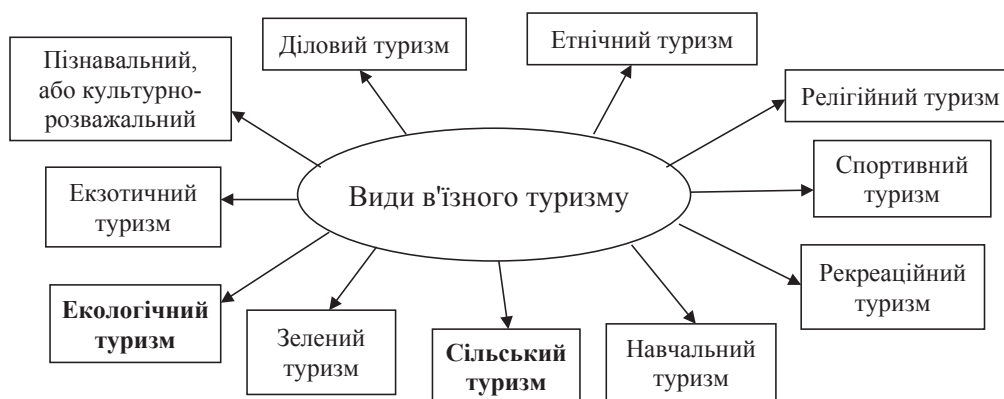

Рис. 2. Види в'їзного туризму

ливі передумови для формування в Україні високорентабельної туристично-рекреаційної галузі.

Із досвіду розвинутих індустріальних країн, де туризм вважається однією з ключових галузей економіки, туристичну інфраструктуру необхідно будувати на базі суміжних до туризму галузей, таких як культура і спорт. Доцільно розширити управління культури і наділити його додатковими функціями.

Затягування процесу становлення та розвитку туристичної галузі Україні сприяє серйозному відставанню країни від наших сусідів – країн Європи, які цій сфері приділяють дуже серйозну увагу.

Сучасний стан ведення підприємницької діяльності в туристичній галузі висуває необхідність застосування передових інструментів забезпечення розвитку інтелектуального капіталу підприємств. В останні роки у сфері туризму досить широко використовується державно-приватне партнерство у формі туристичного кластеру.

Туристичні кластери формуються на базі туристичних активів регіону і складаються з підприємств різних сфер, пов'язаних з обслуговуванням туристів, наприклад туристичних операторів, готелів, сфери громадського харчування, виробників сувенірної продукції, транспортних підприємств та інших.

Туристичний кластер (з англ. cluster – гроно, група, скупчення) – це концентрація на певній території підприємств індустрії туризму, які взаємодіють між собою з метою створення туристичного продукту. Група підприємств спільно використовують туристичні ресурси, інфраструктуру, ринок праці та взаємодоповнюють один одного.

Формування туристичного кластеру є систематизованим процесом, який передбачає визначення учасників кластеру (тобто ініціативної групи), що розташовані на суміжних територіях, та проведення ґрунтовного дослідження розвитку ринку туристичних послуг регіону для визначення перспектив та прогнозів галузі. Важливим моментом у формуванні кластеру є побудова його структури, тобто визначення основ взаємодії учасників кластеру з метою забезпечення їх ефективної діяльності.

У структурі туристичного кластеру доцільно виділяти чотири основних сектори (рис. 3).

Сектор виробництва туристичних послуг об'єднує підприємства, які безпосередньо ство-

рюють туристичний продукт. Насамперед це туроператори та турагенти. Сюди відносять установи індустрії гостинності (заклади розміщення, харчування), компанії, які забезпечують перевезення туристів (залізниці, авіакомпанії тощо), заклади з організації дозвілля туристів (музеї, театри і т.д.; заклади розваг; природоохоронні установи – заказники, національні природні парки тощо). Сервісний сектор включає навчальні заклади туристичного профілю, страхові компанії тощо. Ці підприємства надають освітні, фінансові, страхові послуги іншим компаніям кластеру. Допоміжний сектор складається з трьох головних елементів: підприємств із виробництва товарів туристичного призначення, сувенірів тощо; поліграфічних та картографічних організацій, телерадіокомпаній; органів державної влади, регіональних установ із туризму. Останній сектор пов'язує між собою інші сектори, забезпечуючи їх взаємодію та спільну діяльність. Але варто зазначити, що така структура туристичного кластеру не є сталою, тому що склад учасників може розширюватися. Все частіше встановлюються зв'язки з іншими кластерами економіки (найчастіше з продовольчими, автомобільними, медіакластерами).

Таким чином, формування кластеру потребує забезпечення сприятливих економіко-правових умов та законодавчої бази, а отже, інтенсивного втручання держави в цей процес.

Створення кластерів є координацією спільних зусиль, що в підсумку веде до підвищення якості туристичних послуг та більш ефективного використання ресурсів. Основними перевагами туристичного кластеру є:

- взаємовигідне співробітництво: обмін інформацією, технологіями, досвідом, підвищення кваліфікації працівників;
- максимальне та ефективне використання ресурсів;
- підвищення привабливості територій для інвестування;
- розширення асортименту туристичних послуг та підвищення їх якості;
- учасники кластеру отримують більше можливостей та вищі прибутки;
- створення нових робочих місць шляхом залучення працівників різних видів економічної діяльності в обслуговування туристів.

Таким чином, наявність туристичного кластеру приносить ефекти, які позитивно впливають на формування інтелектуального капіталу: набуття підприємствами кластеру суттєвого ринкового потенціалу за рахунок інноваційної направленості, заінтересованості в прогресі

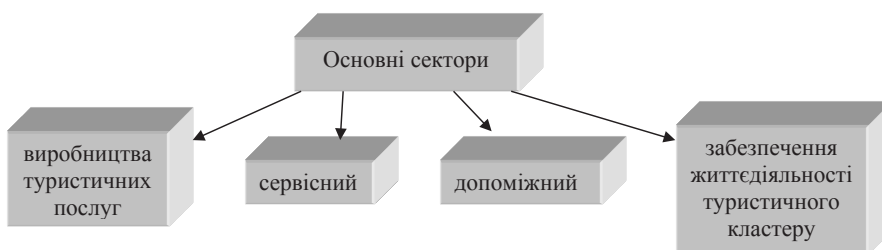

Рис. 3. Основні сектори в структурі туристичного кластеру

сивному розвитку, ініціативності та інформаційної забезпеченості; покращання інвестиційної привабливості підприємств – учасників кластеру, що дає змогу використовувати фінансові ресурси на вдосконалення сервісу та обслуговування; покращання системи просування послуг підприємств через забезпечення взаємної реклами; формування пропозиції робочої сили відповідно до потреб кластеру, що забезпечується взаємодією з університетами; забезпечення обміну досвідом між підприємствами кластеру для досягнення загальної мети; покращання іміджу регіону як у національному, так і в міжнародному просторі; створення спільних інновацій у сфері технологій ведення бізнесу, що здійснюється за участі науково-дослідних центрів та технопарків; економія фінансових ресурсів завдяки співпраці, що дає змогу перенаправляти їх на подальший розвиток підприємства, а отже, його інтелектуального капіталу. Поряд із перевагами створення кластерів стикається з низкою проблем і недоліків: вони мають тенденцію до розширення замість покращання ефективності; суттєвий вплив держави на діяльність кластеру; немає достатньої гнучкості в процесі зміни умов зовнішнього середовища в силу своєї масштабності; складності узгодження інтересів усіх учасників кластеру.

Взагалі, процес творення кластерів в Україні повинен мати два напрями: по-перше, це наслідування прикладів формування та функціонування кластерних систем у світі; по-друге, пошук спе-

цифічних суто українських напрямів для розвитку таких систем.

Висновки з проведеного дослідження.

У статті розглядалися можливості впровадження кластерних моделей в Україні. Як бачимо, їх використання має велике значення для економіки країни, оскільки це дасть змогу вивести товари на більш високий рівень та створити конкуренцію іншим країнам світу. Незважаючи на велику кількість перешкод і недоробок, ідея впровадження кластерної моделі економіки в Україні є можливою і потрібною за умови глобальної підтримки на рівні державної влади та громадянами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Резюме варіантів політики для створення сприятливих умов для інноваційного розвитку / ECE/CEC/2008/3, Geneva, 9 September 2008.
2. Национальная инновационная система США: история формирования, политическая практика, стратегия развития: информационно-аналитические материалы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eureca.unn.ru/pages/razrabotki/1/01.pdf>.
3. Кнорр И. Херсонским бизнесменам следует познакомиться с кластерной моделью экономики / И. Кнорр.
4. Офіційний сайт Херсонської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oda.kherson.ua/>
5. Українські кластери. Херсонська область [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ucluster.org/>.